

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44

Haziran 2016 June 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

DEYİMLERDE AŞAĞI/YUKARI YÖNELİM METAFORU
"UP/DOWN" AS AN ORIENTATIONAL METAPHOR IN IDIOMS

Ceyhun SARI*

Öz

Ana hatlarıyla, bir şeyin bazı özelliklerinin başka bir şeye taşınması anlamına gelen metafor, diller için önemi nispeten yeni fark edilen bir kavramdır. Metafor sayesinde dil, yeni karşılaşılan bir durum ya da nesne için yeni baştan bir kelime veya ifade üretmek zorunda kalmamıştır. Kavramlar dünyasından benzerlik ya da bir çeşit bağ kurulabilecek mevcut bir 'anlam' seçilmiş ve yeni ifade oluşturulmuştur. (dağın başı, birine ayak yapmak, İstanbul Boğazı vs.). Bu yönüyle metafor, hem dilin yapısal açıdan sorunsuz işleyen bir üretim aracı hem de edebî açıdan işlevsel bir ifade yoludur. Metaforlar, sadece sözlüklerde madde başı olarak bulunabilen kelimelerde değil kalıplaşmış dil birimlerinde de yer almaktadır. Bu çalışmada, yönelim metaforlarının bir çeşidi olan aşağı/yukarı metaforunun işleyişi, deyimlere nasıl yansıtıldığı ve bunların kültürel temelleri incelenecektir. Bu sayede, Türk düşüncesinin ve mantalitesinin ortaya konması ve dile yansımalarının gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Metaforlar, Yönelim Metaforları, Aşağı/Yukarı Metaforu, Türkçe, Kültürel ve Fizikî Temeller.

Abstract

Metaphor, which generally means a transfer process among the meanings of words or the certain features of things, is a concept whose importance is recently realized for linguistic studies. Metaphors as a figure of speech provides easiness and convenience for languages. By favour of them, languages do not always have to produce a new word or expression for a new situation or an object. An existing "meaning" that is suitable to make an analogy between two situations or objects is chosen from the world of concepts and hence, a new expression is created. (dağın başı, birine ayak yapmak, İstanbul Boğazı vs.) With this aspect, metaphors is both a dynamic production tool of language and a functional form of expression for literary studies. The metaphors can be seen in not only words but also in stereotyped language units. In this article, reflections and cultural basis and the functioning of "up-down", an orientational metaphor in Turkish, is going to be examined in the context of idioms. Besides, by doing this, Turkish mentality and way of thinking and its reflections on Turkish is going to be viewed as well.

Keywords: Idioms, Metaphors, Orientational Metaphors, "Up/Down" Metaphor, Turcic, Cultural and Physical Basis.

0. GİRİŞ

Türkçenin söz varlığında sözlüklerde madde başı olarak bulunabilen kelimelerin yanı sıra hiç de azımsanmayacak sayıda kalıplaşmış dil birimi de yer almaktadır. Başta atasözleri ve deyimler olmak üzere ikileme, dua, beddua, argo ve ilişki sözleri iletişim sırasında sıklıkla tercih edilen, anlatımı güçlendiren kalıp ifadelerdir. Bu birimler, dilin doğal devinimi içinde kendi anlam olanaklarından doğar ve bir süreç içerisinde topluma mâl olur. Bunların içerisinde -tıpkı diğer birimler gibi- deyim kullanımı, söylenmek ya da ifade edilmek istenenin iletişim sırasında çok fazla çaba sarf etmeden etkili bir şekilde ve çabucak iletilmesini sağlar. Şüphesiz bunu sağlayan, birimi oluşturan kelimelerin toplumsal bir süzgeçten geçirilerek özenle seçilmesi ve söz sanatlarıyla etki oranının artırılmasıdır. Bu söz sanatlarından biri de klasik görüşe göre kabaca 'benzetme' diye adlandırılan yakın zamanlardaki çalışmalarda ise gündelik hayatta sadece dilde değil düşünce ve eylemde de yaygın olarak kullanıldığı ileri sürülen *metafor*dur (Lakoff-Johnson, 2015: 27). Yunanca *meta-* 'öte' ve *pherein* 'taşımak, götürmek' kelimelerinden oluşan metafor, 'nakletmek, öteye taşımak' demektir. Bu yönüyle, genel anlamda bir şeyin bazı özelliklerinin başka bir şeye transfer edilmesi, taşınması anlamındadır (Demirci, 2016: 330). Demirci, insanoglunun eşyayı ya da hadiseyi adlandırıp anlamlandırmasına ve sonrasında gündelik ya da edebî kullanımına varıncaya kadar dilin neredeyse tamamında metaforları kullandığı düşüncesindedir¹ (2014: 226). Bizim de katıldığımız bu mucizevi durum şu şekilde özetlenebilir: Dil ve düşüncenin işbirliğinde, yeni karşılaşılan bir durum ya da nesne için -yeni baştan bir ifade/kelime oluşturmak yerine- öncelikle kavramlar dünyasındaki uçsuz bucaksız alandan benzerlik ya da bir çeşit bağ kurulabilecek mevcut bir 'anlam' aranır. Varsa elbette 'anlaşma'yı kolaylaştırmak adına bundan faydalanılır. Aksi takdirde yeni bir kelime ya da ifade oluşturulacaktır. Peki, her durum için yeni bir kelime türetilse dil zenginleşmez mi? Hayır, zenginleşmez. Çünkü 'dilde en az çaba yasası' gereği bir şeyi zaten kavram dünyasında olan bir şeyle anlatmak hem çok daha kolaydır hem de bu bir işlenmişlik, üslup meselesidir. Konuyu daha anlaşılır kılmak adına Lakoff ve Johnson'ın yeni bir durum olmasa da modern kültürün de etkisiyle önemi daha da artan 'zaman' kavramının metaforik doğasına dair verdikleri şu örnekler ele alınabilir (Lakoff-Johnson, 2015: 32):

* Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Metaforların edebî kullanımı için bk. (Cebeci, 2013).

ZAMAN PARADIR² (TIME IS MONEY)³

Zamanımı heder ediyorsun. Seninle çarçur edecek vaktim yok. Bu patlak lastik bir saatime mâl oldu. Bunun için israf edecek zamanım yok. Zamanımı tüketiyorsun. Pinpon için biraz zaman ayır. Seninle zaman harcamaya değer mi? Çok zamanın kaldı mı? Hastalandığımda çok zaman yitirdim.

Endüstrileşmiş toplumlarda zamanı kavramlaştırmak için kullanılabilen, en değerli ve sınırlı nesne paradır.⁴ Modernleşmenin etkisiyle günlük hayatta insanların saat/saat başı ücretiyle çalışmalarından tutun da ekonomik yönüyle hayatı doğrudan etkileyen saatlik değişen borsaya, kredi faizlerine varıncaya kadar birçok bakımdan ZAMAN PARADIR.

İnsanoğlunun nesneyi, varlığı veya durumu 'kavramlaştırmak' için başvurduğu buna benzer metaforlar dilin tamamında takip edilebilir. Lakoff ve Johnson bu metaforları *Yapı Metaforları*, *Ontolojik Metaforlar* ve *Yönelim Metaforları* olmak üzere üçe ayırmışlardır. Bu çalışmada, yönelim metaforlarından *aşağı-yukarı* metaforunun deyimlerdeki kullanımı ile bunun kültürel ve tecrübeye dayalı temelleri üzerinde durulacaktır. Çalışmada kullanılan deyimlerin bir kısmı Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* adlı eserinden bir kısmı da tarafımızdan doktora tezi olarak hazırlanmakta olan *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kalıplaşmış Dil Birimleri* adlı çalışma kapsamında elde edilen malzemeden seçilmiştir.

I. Yönelim Metaforları

Yapı Metaforları bir kavramı başka bir kavramla ifade ederek dil açısından oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak insanoğlunun içinde yaşadığı muazzam boşluk/mekân, hareketlerini kendi bedenine veya boşluktaki diğer nesnelere göre düzenleme gereğini de beraberinde getirmiş ve bunun için başka tür metaforlara ihtiyaç duyulmuştur. Lakoff ve Johnson (2015: 40) tarafından bütün bir kavramlar sistemini başka bir kavramlar sistemine göre organize etmek olarak tanımlanan *yönelim metaforları* bu görevi üstlenmiştir. İnsanoğlunun yeryüzündeki konumundan ve tecrübelerinden hareketle oluşturulan *yukarı/aşağı*, *içeri/dışarı*, *ön/arka*, *beri/öte*, *derin/satış*, *merkez/çevre* gibi uzay/mekân yönelimleri kavramlara yön verir.

MUTLU OLAN YUKARIDADIR. MUTLU kavramının YUKARI yönelimli olması "Kendimi bugün yukarıda (iyi, hafif) hissediyorum" (I'm feeling up today) şeklinde İngilizce bir örnekle açıklanmıştır (Lakoff-Johnson, 2015: 40). Aynı şekilde bizim dilimizde de bulunan "mutluluktan uçuyorum" ya da "mutluluktan ayaklarım yerden kesildi" gibi örnekler, bizim de benzer kültürel temellere sahip olduğumuzun göstergesidir. Ancak elbette farklı kültürlerde farklı metaforların olacağı da yazarlar tarafından ifade edilmektedir. Türk kültürünün de içinde bulunduğu bazı kültür çevrelerinde gelecek önde iken bazı kültürlerde *arkadadır* (Lakoff-Johnson, 2015: 41).

II. *aşağı/yukarı* Yönelim Metaforu ve Kültürel Temelleri

Dil, metafor mekanizmasını kullanarak kendi ihtiyacı olan yeni unsurları üretir. Bu yönüyle metafor hem kullanışlı bir anlatım aracı hem de yapısal anlamda adeta fabrika gibi çalışan bir üretim aracıdır (Demirci, 2016: 330). Demirci, aynı yazısında (2016: 331-332) *örnekseme* (analoji)nin dilin her alanında olduğu gibi metafor için de önemli olduğuna işaret etmektedir. Çünkü metaforun mantığında elde bulunan ve iyi bilinen bir örneğe bakarak onun özellikleriyle yeni durum, nesne veya kavram arasında bağ kurma vardır. Bunu yaparken insanoğlu dilde temel kelimeler olarak kabul edilen organ adları başta olmak üzere (*dağın başı*, birine *ayak* yapmak, *İstanbul Boğazı* vs.) çevresinde, yeryüzünde, kültüründe ne deneyimlediyse onların tamamından faydalanmaktan geri durmamıştır. Bunların arasında yönelim metaforları ve özellikle de *aşağı/yukarı* yönelimi, dilin söz varlığında bulunan çok sayıda birimde kullanılmıştır. Bu bağlamda, inceleme alanımız olan deyimlerdeki *aşağı/yukarı* metaforuyla ilgili verilen her bir metaforik ifadenin ayrıca fizikî ve kültürel temeli hakkında da bilgi verilecektir.⁵ Çünkü, *yukarı* ya da *aşağı* yönelimi bütün metaforlarda aynı olmasına rağmen tecrübe temelinde farklılıklar vardır. Erdemli olanın yukarıda olmasıyla mutlu olanın yukarıda olması aynı tecrübe temeline dayanmaz. Burada verilen tüm metaforik ifadeler ile fizikî ve tecrübe temellerinin tamamen tutarlı olması da beklenmemelidir. Söz gelimi, enflasyonun veya kredi faizlerinin *düşmesi*, *aşağı* yönelimli olmasına rağmen ekonomik açıdan İYİDİR. Tarafımızca, açıklamaların belirli bir oranda ve mantık çerçevesinde kabul edilebilir olması yeterlidir.

III. Deyimlerde *aşağı/yukarı* Metaforu Kullanımı

² Metaforla ilgili çalışmalarda metaforik ifadeler büyük harfle yazılmaktadır.

³ İngilizceden alınan bu ifadenin Türkçedeki karşılığı "vakit nakittir" atasözüdür. Ancak hem aynı anlamda kullanıldığından hem de verilen örneklere sadık kalınacağından ZAMAN PARADIR kavramsal metaforunun kullanımı tercih edilmiştir.

⁴ Bu durumun zamanın göreceli olarak daha önemsiz veya önemsiz olduğu başka başka medeniyetlerde farklı şekillerde ifade edilmesi olağandır.

⁵ İncelenen metaforik ifadelerde ve tecrübe temellerinde Lakoff ve Johnson (2015: 41-49)'dan faydalanılmıştır.

Türkçede, deyimlerde metafor kullanımı üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır.⁶ Ancak özellikle yönelim metaforu üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır.⁷ Bu makalede, Türklerin kendi bedenlerinin yeryüzündeki konumuna göre edindikleri tecrübelerden hareketle nesnelere, varlıklar veya kavramlar için kullandıkları *aşığı/yukarı* yönelim metaforlarının deyimlere nasıl yansıdığı ve bunların kültürel temellerinin neler olduğu incelenecektir. Bu sayede, Türk düşüncesinin ve mantalitesinin ortaya konması ve bu tecrübelerin dile yansımalarının mantık çerçevesinde gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yönelim metaforlarıyla ilgili yedi metaforik ifade seçilmiş ve altında örnekleri verilmiştir.

1) MUTLU OLAN YUKARIDADIR; KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR.

ayakları *yerden kesilmek*, başı *göğe ermek*, dağlara *düşmek*, derdine *düşmek*, dudak *sarkıtmak*, dünya *başına yıkılmak*, düşünceye *dalmak*, göklere *çıkarmak / uçurmak*, sıkıntı *basmak*, içine (yüreğine) *ateş düşmek*, karadeniz'de gemilerin mi *battı?*, kendi derdine *düşmek*, kulağı (süngüsü) *düşük* olmak "1. gücünü yitirmiş 2. neşesiz", mutluluktan *uçmak*, sıkıntıya *düşmek*, suratından *düşen* yüz parça (yüzünden *düşen* bin parça), tasası *düşmek*, tepesinden kaynar su *dökülmek*, tuzağa *düşmek*, yaş *dökmek*, yaşını *içine akıtmak*, yıldızı *düşük*, yüreğine *inmek*

Fizikî temeli: Eğilme, yere bakma, düşmek genellikle keder, üzüntü, depresyon gibi olgularla ilişkilidir. Dik duruş, başı dik olmak ya da her türlü yukarı yöneliş iyi bir ruh hâli ve mutlulukla ilişkilidir.

2) SAĞLIK VE HAYAT YUKARIDA; HASTALIK VE ÖLÜM AŞAĞIDADIR.

bir ayağı *çukurda* olmak, canının derdine *düşmek*, elden ayaktan *düşmek*, gözleri *çukura kaçmak*, postu *sermek*, yatağa *düşmek*

Fizikî temeli: İnsanoğlu âdeta bir düşmanla savaşır gibi savaştığı hastalıklara yenik düşünce yatıp uzanmak zorunda kalır. Ölüm de doğrudan yatay duruma geçmekle ilişkilidir. Sağlıklı ve hayatta olan kişi ise ayakta ve dimdiktir.

3) YÜKSEK STATÜ YUKARIDA; DÜŞÜK STATÜ AŞAĞIDADIR.

adı ata *bindi* ayağı *yerde* gezer, adı *batmak*, ayaklar *baş*, başlar *ayak* olmak, *bastığı* yerde ot *bitmemek*, başa *geçmek*, başa *güreşmek*, baş *aşığı* gitmek, baş(ı) *çekmek*, baş *eğmek*, başa *çıkarmak*, bir gömlek *aşığı x üstün* olmak, boyun *eğmek*, *çıktı* dokuza *inmez* sekize, dizlerine *kapanmak*, ekmek *kalede*, it *hendekte*, el *etek* (ayak) *öpmek*, eline ayağına *düşmek*, el *üstünde* tutulmak, ensesine *binmek*, gözdağı *vermek*, gözden *düşmek*, gözü *yükseklerde* olmak, haddine *düşmemek*, kanadı *altına* almak, kanadı *altına* sığınmak, kesenin *dibi* görünmek, ocağına *düşmek*, paçası *düşük* "sünepe, kılığı kıyafeti *özensiz*", sözü *yere düşmek*, su başlarını *devler* tutmuş, *şaha kalkmak*, takke *düştü*, kel göründü (açıldı), *tepeden* (yüksekten, yukarıdan) *bakmak*, *tepeden inme*, *tepesi üstü çakılmak*, utancından *yere geçmek*, *üstbaşa* geçmek, *üstüne* (üzerine) *gül koklamak*, *üstüne* (üzerine) *toz kondurmak*, *üstün* gelmek, kendini *üstün* görmek, yağ bulamaz aşına *fesleğen* sokar başına, *başından atmak* "yakasından atmak", *yere batmak*, *yerin dibine* geçmek, *yerle bir* etmek, *yere* sermek (birini), *yerden yere* çalmak (vurmak), *yer* yarılıp içine girmek, *yukarıdan* bakmak, *yüksek* perdeden konuşmak, *yüksekten* atmak (tafra satmak), *yüksekten* uçmak, *yüksekten* bakmak, yüzünü *yere* getirmek

Sosyal ve Fizikî temeli: Sosyal ve fizikî olarak güç sahibi olmak yüksek statüyle ilişkili olup bunlardan yoksun olmak demek düşük statünün göstergesidir.

4) KONTROL YAHUT GÜÇ SAHİBİ YUKARIDA; KONTROLE YAHUT GÜÇE MARUZ KALAN AŞAĞIDADIR.

birine işi *düşmek*, gözaltına *almak*, işin içinden *çıkarmak* "üstesinden gelmek", kapana *düşmek*, kazdığı kuyuya kendi *düşmek*, koltukları *kabarmak*, küçük *düşmek*, laf altında *kalmamak*, okkanın *altına* gitmek, *örtbas* etmek, pusuya *düşmek*, sakalının *altına* girmek "birine yakınlık göstererek ona düşüncesini aşılama", söz ayağa *düşmek*, söz *düşmemek*, sözü (lafı) *çiğnemek*, tavan başına *çökmek*, tepesine *binmek*, tepesine *çıkarmak*, tuzağa *düşmek*, *üste çıkmak*, üstesinden *gelmek*, üstüne (üzerine) *yatmak*, üstüne (üzerine) *yıkmak*, üstüne üstüne *gitmek*, yelkenleri suya *indirmek*, yüzünü *dökmek* (birine) "kendini zorlayarak çok ricada bulunmak", zeytin yağı gibi *üste* (suyun yüzüne) *çıkarmak*

Fizikî temeli: Fizikî olarak güç sahibi olmak aynı zamanda yukarıda olmakla ilişkilidir. Güreş ve boks gibi bazı spor karşılaşmalarında kazananın bir eli yukarıya kaldırılır. Hemen bütün spor karşılaşmalarında birinci olan ya da kazanan madalya töreninde en üst basamakta yer alır. Şirket ve bazı eğitim kurumlarının başarı ve statüye endeksli reklamlarında mutlaka basamağın en üstünde ya da yüksek bir konumda görünümlere yer verilir. Başarı grafikleri yatay ya da aşağı yönlü değil her zaman yukarı yönlüdür.

⁶ Ayrıca bk. (Çalışkan, 2009); (İçel, 2011); (Dinçer, 2015); (Demirci, 2016).

⁷ Bu çalışmalar daha çok dilin tamamına yönelim metaforu kavramı üzerinden bakmışlardır. Ayrıca bk. (Gen, 2012); (Kemal Yunusoğlu, 2015).

5) ÇOK OLAN YUKARIDA; AZ OLAN AŞAĞIDADIR.

borca *batmak*, borç gırtlığa *çıkılmak* (gırtlığına kadara borca *batmak*), cini tepesine *çıkılmak*, çaptan *düşmek*, dara *düşmek*, gaflet *basılmak*, hararet *basılmak*, iş şirazedden *çıkılmak* (çığırından *çıkılmak*), işi *başından aşkın olmak / aşmak*, mantar gibi *yerden bitmek*, sıkıntı *basılmak*, tasası *düşmek*, yüreği *darılmak*, yüreği *kabarmak*

Fizikî temeli: Her türlü fiziksel (doğa, madde, nesne) varlığın veya duygusal durumun üzerine benzer şeylerden eklerseniz seviye o oranda yükselecektir.

6) İYİ OLAN YUKARIDA; KÖTÜ OLAN AŞAĞIDADIR.

altı yaş olmak, *altından* çapanoğlu *çıkılmak*, *baş tacı* etmek, *baş üstünde* yeri olmak, çam *devirmek*, ecel teri *dökmek*, elden *düşme*, *gökte* ararken *yerde* bulmak, *gökten* zembille *inmek*, mahalleyi *ayağa kaldırmak*, mahkemeye *düşmek*, *minder altı* etmek, nikâh *düşmemek*, öpüp de *başına koymak*, saçına ak *düşmek*, suya *düşmek*, şekeri suya *düşmek* “telaşlanmak”, ters *düşmek*, *üstü başı dökülmek*, yarasız yere kurt *düşürmek*, *yer (taş) altında* olmasın da dağ ardında olsun, yıldızı *düşük*, yüreğine *inmek*, yüzünden *akmak* (bir durum)

Fizikî temeli: Mutluluk, sağlık, hayat, statü, güç aynı zamanda insanoğlu için iyi olan şeylerle ilişkilidir.

7) ERDEMLİ OLAN YUKARIDA; ERDEMSİZ OLAN AŞAĞIDADIR.

altından kalkmak, *alttan* almak, bam teline *basılmak*, *baştan* *çıkarmak*, *bıyık altından* gülmek, birbirine *düşmek/düşürmek*, (bir işin) *üstünde (üzerinde)* durmak, çamura *yatılmak*, çenesi *düşük* olmak, dile *düşmek*, *düşüp* *kalkmak*, eline *düşmek*, eşeğin aklına karpuz kabuğu *düşürmek*, ev *yıkılmak*, gölge *düşürmek*, göze *batılmak*, *hâk ile yeksân* etmek (*yerle bir* etmek), hem kaçıp hem kuyruğu *dik tutmak*, ipiyle kuyuya *inmek*, iş başa *düşmek*, kuyruğuna *basılmak*, lakırdı *altında* kalmamak, midesi *kaldırmamak*, ortalığa *düşmek* “*kötü yola düşmek*”, öküzün *altında* buzağı aramak, para *dökmek*, sırtı yere *gelmek*, su *yüzüne çıkılmak*, yan gelip *yatılmak*, yaşını içine *akıtmak*, *yer öpmek*, *yer* bakan *yürek yakan*, yuvasını *yıkılmak*, yükün *altından* *kalkmak*

Fizikî ve Sosyal Temeli: Erdemli ya da erdemsiz olmak, içinde yaşanılan toplumun ve kültürün koyduğu ölçütlere uymak veya uymamakla ilgilidir. Erdemli olmak, o toplum ya da kültür için mutluluk veya iyilik göstergesidir ve bu aynı zamanda yukarıda olmayı beraberinde getirir. Bu yüzden toplumun/bireyin gözünde erdemli olan hep yukarıda, el üstünde tutulurken erdemsiz olan ise değersiz ve alçak görülür. Halk hikâyeleri gibi çeşitli anlatılarda geçen halk kahramanları ya da dizi karakterleri buna örnek olarak verilebilir. Okuyucu veya izleyici içinde yaşadığı toplumun ya da kendi değerlerince erdemli gördüğü kişileri yüceltirken bunlara uymayanları da değersizleştirir. Söz gelimi, bir polisiye dizisinde *Başkomiser Hüsnü* karakteri toplumun bir kesimi tarafından o kadar yüceltilmiştir ki senaryo gereği öleceğini duyan kırk bin kişi, onun için kılınacak giyabî cenaze namazına katılacağını duyurmuştur.⁸ Bunun tek açıklaması, Türk halkının gözünde polis ve asker gibi meslek gruplarının kutsal, bu meslek mensuplarının da erdemli sayılması olabilir.

SONUÇ

Yönelim metaforları arasında tutarlılığı sağlayan bir sistem vardır. Söz gelimi, mutlu olmak, sağlıklı olmak, kontrol ve güç sahibi olmak ve statü sahibi olmak İYİ OLAN YUKARIDADIR genel ve kuşatıcı metaforuyla tutarlıdır. Buna alkol ya da uyuşturucu madde gibi bazı zararlı alışkanlıklarla mutluluğu arayan birisinin aslında gerçek anlamda sağlıklı ve kontrol sahibi olmamasından dolayı İYİ OLAN YUKARIDADIR kuşatıcı metaforuyla tutarlı görülmemesi örnek olarak verilebilir. Dolayısıyla bu tür bir mutluluk toplum/birey tarafından yukarı yönlü olarak değerlendirilmez hatta tam tersine aşağı yönlü olarak düşünülür. Ayrıca bu türden bir mutluluk arayışı, muhtemelen MUTLU OLAN YUKARIDADIR metaforunun kültürel temeli oluştuktan çok sonra ortaya çıkan bir durumdur. Bu gibi durumlarda tutarlılık beklenmemelidir.

Hemen her toplumda genelden küçük farklılıklarla ayrılan değerlere sahip altkültürler vardır. Bu altkültürlerde genelin kabullerini yansıtmayan bazı tercihler olabilir. Bu, doğal olarak metaforlar arasında da farklılıklara neden olur. Tasavvufî görüşte Allah’a ve ahirete bağlılığı engelleyecek her türden maddi mülkte çok olan değil az olan ya da küçük olan yeğdir, iyidir anlayışından hareketle, kültürümüzde mutasavvıflar için ÇOK OLAN İYİDİR metaforu geçerli olmayabilir. Ancak, ERDEMLİ OLAN YUKARIDADIR gibi ortak ve hatta öncelenen bazı metaforlar da vardır. Bu bakımdan altkültürler de bir şekilde genelle örtüşürler ve metaforik açıdan tutarlılık gösterirler.

Fiziksel ve kültürel tecrübeler yönelim metaforları için sınırlarının tahmini güç bir kaynak durumundadır. Dilin ve özelde de Türkçenin bu denli etkili ve ustaca işlenmesine olanak sağlayan temel sebeplerden biri hiç şüphesiz bu zenginliktir.

⁸ <http://www.milliyet.com.tr/dizi-seyircisinden-baskomiser-husnu-aydin-yerelhaber-1329972/> (Erişim Tarihi: 21.04.2016)

Metaforlar, insanoğlunun dünyayı anlama ve algılama yolunda bulduğu müthiş bir icattır. Aksi takdirde her 'şey'e yeni bir ad verilecek, dolayısıyla herkesin *kaoram alanı* farklı olacak ve iletişim çok daha zor olacaktı. Dil, bir taraftan kelime sayısı olarak zenginleşecek ancak anlambilim açısından zayıf kalarak monoton bir hâle gelecekti. Özellikle atasözü, deyim, dua, beddua, ilişki sözleri gibi kalıplaşmış dil birimleriyle verilmek istenen etkili ve sanatsal anlatımdan da yoksun kalıncaktı.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1988). *Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın.
- [BAAD] (2009). *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CEBECİ, Oğuz (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ÇALIŞKAN, Nihal (2009). *Kavramsal Anahtar Modeliyle İki Dilli Çocuklara Metafor ve Deyim Öğretimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEMİRCİ, Kerim (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim-Konular Kavramlar Teoriler*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- DEMİRCİ, Kerim (2016). "Metafor: Bir Anlatım ve Üretim Mekanizması", *Dil Bilimleri, Kültür ve Edebiyat*, (Edt. M. Sarıca, B. Sarıca), Ankara: Padam Yayınları, s. 330-343.
- DİNÇER, Aslıhan (2015). "Metaforların İzinde: Hayat Yolculuktur", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume 44, s. 201-214.
- ERDEM, Servet (2010). Atasözlerinde Metaforların İşleyişi, *Millî Folklor*, Yıl 22, Sayı 88, s. 33-37.
- GEN, Sıla.(2012). Tahsin Yücel'in Salaklık Üstüne Denemesi'nde Yönelim Metaforları, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana, s. 649-659.
- İÇEL, Hatice (2011). "Deyimlerin Metaforik Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 98, S. 194, s. 207-215.
- İÇEL, Hatice (2014). "Niğde Atasözlerinde Metafor ve Kullanımı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 36, s. 75-83.
- KEMAL YUNUSOĞLU, Mağfret (2015). "Yönelim Metaforları ve Kültürel Temelleri", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8 Spring, s. 1627-1642.
- LAKOFF, George - Mark JOHNSON (2015). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* (Haz. ve Çev: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.

Diğer Kaynaklar

<http://www.milliyet.com.tr/dizi-seyircisinden-baskomiser-husnu-aydin-yerelhaber-1329972/> (Erişim Tarihi: 21.04.2016)